

ЛИЦЕ КАО ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА КОД ЛИЧНИХ ЗАМЕНИЦА У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматра граматичка категорија лица као дистинктивна особина личних заменица у француском и српском језику. Говори се о личним заменицама као језичким облицима за означавање граматичког лица које дефинише комуникативну улогу учесника у интерлокуцији и његов ранг у тренутку реализације говорног догађаја, што доводи личне заменице у директну везу са говорним чином и говорним лицем као средиштем тог чина.

Кључне речи: граматичка категорија лица, личне заменице, француски језик, српски језик, говорни чин

Увод

Личне заменице посебном класом речи чини упућивање на лица према њиховом учешћу у дискурсу, а не на референт. То су лингвистички облици који означавају *лице*, а језик без тог израза није могуће замислити. Међу знацима сваког језика, без обзира на то којем типу, епохи или области припада, никада на изостају *личне заменице* (BENVENISTE 1966: 261). Међутим, лице које личне заменице означавају није особа, већ појам учесника у акту комуникације: лице које говори, лице којем се говори и лице о којем се говори. Зато је, наводи И. Клајн, погрешно тумачење да се личне заменице односе на људска бића, прецизирајући да то што означавају и њих не представља њихову дистинктивну одлику: „заменице трећег лица врло често се односе на животиње, предмете, догађаје итд.” (2000: 91).

У раду се разматрају личне заменице као ознаке језичке категорије лица у француском и српском језику — заменице које разликују граматичка лица, односно изражавају опозицију првог, другог и трећег лица.

¹ selena.stankovic@filfak.ni.ac.rs

О граматичком лицу

Грамматичко лице имају само глаголи и заменице, и то посебно личне и присвојне², али је оно ипак дистинктивна особина личних заменица јер су је, како истиче И. Клајн, глаголи преузели од заменица, док су присвојне заменице „u izvesnom smislu izvedene iz LZ, kao osnovnijih i češćih oblika” (1985: 104).

У европској цивилизацији се о појму лица, осим у граматици, плодно размишљало и у позоришту, праву, теологији и филозофији (BRONDAL 1943: 98). Феноменом граматичког лица бавили су се још граматичари старог века и њихов став близак је гледишту лингвистике двадесетог века. Наиме, облици промене глагола класификују се у односу на лица којих има три (и у једнини и у множини), а њиховим набрајањем настаје конјугација. Та класификација, карактеристична за све језике који имају глагол, потиче од Грка, који термином *πρόσωπα* (или латинско *personae*, настало превођењем грчког термина) означавају глаголске облике који се мењају, тј. облике у којима је остварен глаголски појам (BENVENISTE 1966: 225). При томе треба имати на уму семантичку еволуцију двају наведених термина: од *йозоришне маске*, преко *улоге*, а затим и *лика* у позоришној представи, до *особе* уопште (REY 1998: 2677). Стога се намеће закључак да се граматичко лице и у грчкој и у латинској граматици односило на говорну улогу лица и његов ранг у тренутку реализације говорног догађаја.

Систем говорних лица

Систем говорних лица, која су у самој његовој основи, актуализује се у говору (и мишљењу), а по Е. Бенвенисту (1966: 258) — говор у акцији је дискурс. На објективитет дискурса, пак, упућује говорник означен лингвистичким *je/ja*, које овај француски лингвиста дефинише као „individu qui énonce la présente instance de discours contenant l’instance linguistique *je*” (BENVENISTE 1966: 252)³. *Je/Ja* представља јединствену инстанцу дискурса, објашњава он, и може се идентификовати само инстанцом дискурса у којој је исказано, што значи да ова заменица добија

² И. Клајн (2000: 89) скреће пажњу на то да је категорија лица заступљена и међу показним заменицама у језицима (какав је и српски) са трочланим системом типа: *овај, њај, онај*. У језицима (какав је и француски) у којима је тај трочлани систем редукован на двочлани не означава се више опозиција лица, већ се исказују близина и даљина у односу на говорника. У француском се то постиже уз помоћ прилога за место *ici(-ci)* и *là(-bas)* — *celui-ci, celui-là*.

³ У преводу С. Марића: „individua koja iskazuje sadašnju instancu besede koja sadrži lingvističku instancu *ja*” (BENVENIST 1975: 193).

смисао само у тренутку када један од учесника говорне ситуације говори у своје име. Учесници говорног акта су равноправни будући да сваки може да се идентификује присвајањем тог *jel/ja*, те се ова заменица може применити на било које лице које говори, што је чини специфичном.

Према *ja* у ситуацији *алокуције*, *tu/īu* се дефинише као „*individu allocuté dans la présente instance de discours contenant l’instance linguistique tu*” (BENVENISTE 1966: 253)⁴, као лице коме се говорник прво обраћа, које је присутно у тренутку када говорник говори у своје име. А услов говора и дијалога је *поларност лица* — *la polarité des personnes* (BENVENISTE 1966: 260): лице употребљава *jel/ja* само уколико се обрати некоме ко ће постати *tu/īu*, а ко се онемо првом обраћа са *tu/īu*. А ако се *jel/ja* дефинише као *лице-ја* (*la personne-je*), *tu/īu* ће бити дефинисано као *лице не-ја* (*la personne non-je*) (BENVENISTE 1966: 232).

Неопходно и непрекидно упућивање на инстанцу дискурса повезује *jel/ja* и *tu/īu* са серијом ознака које чине деиксу. То, у ствари, значи да су *jel/ja* и *tu/īu*, као личне карактеристике ситуације у којој се одвија неки исказ, повезани са осталим њеним особинама — временским и месним. На пример, показне заменице (*ово/īо/оно*) и прилози за време (*сада/īада/онда*) и место (*овде/īамо/онде*), заједно са личним заменицама, представљају деиктичке (егзофоричне) речи (KRISTAL 1988: 43) или указивачке (деиктичке) елементе (MRAZOVIĆ, VUKADINOVIĆ 1990: 645).

Према томе, заменички облици *jel/ja* и *tu/īu* не упућују на одређену *објективну* ситуацију, подвлачи Е. Бенвенист (1966: 254), него на јединствен исказ у којем се налазе, на себе саме, а њихова је функција да буду инструменти преображаја језика у дискурс. Ти *јазни* знаци (*signes vides*), које пружа језик, постају значењски *пуни* (*pleins*) када их преузима говорник у свакој истанци свог говора, тј. док учествује у дискурсу и дефинише себе као *jel/ja*, а саговорника као *tu/īu*.

За разлику од Е. Бенвениста, као и Ж. Моања (1965: 19), Р. Л. Вагнера и Ж. Пеншон (1991: 174), те Д. Гортан-Премк (1994: 123), француски лингвиста Ж. Сервони (1987: 28) истиче да деиктичке речи имају значење као и други језички знаци, па их, користећи Пирсову (Charles Sanders Peirce) терминологију, назива *симболима*. Тако, пише затим Ж. Сервони, преузимајући термине Р. Јакобсона (1963: 176–179) који се и сам служи наведеним Пирсовим изразом, *ја* има опште, јединствено и константно значење *пошиљаоца* (*le destinataire*), а *īu* *примаоца* поруке (*le destinataire du message*).⁵

Е. Бенвенист (1966: 255) објашњава даље да *īпреће* *лице личних заменица* ипак упућује на референт, а не на себе самог, односно на инстан-

⁴ У преводу С. Марића: „kao za individuu kojoj se obraća u sadašnjoj instanci besede koja sadrži lingvističku instancu ti” (BENVENIST 1975: 193–194).

⁵ „Ainsi, *je* a comme signification générale unique et constante de désigner le destinataire du message, *tu*, le destinataire [...]. C’est pourquoi il est erroné de les considérer comme des formes vides recevant dans chacun de leurs emplois une signification différente” (CERVONI 1987: 28).

цу дискурса. Са тиме је сагласан и Х. Вајнрих (1989: 76), који под тим термином подразумева све оно у комуникативној активности што није ни 1. ни 2. лице, а чија се референца налази било у контексту који претходи говору, било у контексту који ће уследити, било у ситуационом амбијенту. Отуда долази разлика између заменице 3. лица и облика за 1. и 2. лице и према њиховој функцији и према њиховој природи, па стога облици за 3. лице служе само као абривијативне замене (*substituts abrèviatifs*) за поједине материјалне елементе исказа (BENVENISTE 1966: 256). Они представљају анафоричке замене/речи (KRISTAL 1988: 24) или упућивачке елементе/конекторе (MRAZOVIĆ, VUKADINOVIĆ 1990: 645).

Дефиниције и значења 1, 2. и 3. лица

Из дефиниције *граматичког лица* као лица везаног за предмет говора, односно за његову комуникативну улогу и ранг у говорној ситуацији, произлази да је 1. лице оно које говори и о коме се говори, 2. је оно коме се говори и о коме се говори, а 3. представља оно о коме се говори. И код француских и код српских одн. хрватских лингвиста углавном се налази на дефиницију да је 1. лице оно које говори, 2. је лице оно коме се говори, а 3. је лице или предмет о коме се говори (SANDFELD 1928: 31; BRUNOT 1965: 63; DUBOIS, LAGANE 1973: 86; WAGNER, PINCHON 1991: 174; GREVISSE 1993: 961–964; СТЕВОВИЋ 1960: 114; 1973: 28; BRABEC, HRASTE i др. 1952: 71–72). Овакву дефиницију 3. лица О. Јесперсен сматра погрешном јер, по њему, када се говори у 1. лицу, јасно је да се говори о себи; када се говори у 2. лицу, говори се о особи којој се говорник обраћа; 3. лице је, према томе, оно које нити говори нити се њему говори (JESPERSEN 1971: 297). Поједини аутори (MOIGNET 1965: 21; BENVENISTE 1966: 228; CERVONI 1987: 30; СТЕВОВИЋ 1960: 119–120) истичу да 1. и 2. лице не означавају само учеснике говорног чина, већ су и предмет говора, док је 3. лице искључиво лице или предмет о којем се говори. У том смислу је илустративно тумачење Е. Бенвениста (BENVENISTE 1966: 228), према којем прва два лица у исто време обухватају лице које говори и говор о том лицу. *Jel/Ja* означава говорно лице, али и исказ о том *ja* — не може се рећи *ja*, а не говорити о себи. *Tu/Tu* је означено од стране *jel/ja*, које истовремено исказује неку врсту предиката за *tu/џи*. О 3. лицу је неки предикат исказан, али ван односа *jel/ja–tu/џи*. Овај облик има назнаку о некоме или нечему, с тим што се не односи на неко одређено лице, па Е. Бенвенист закључује да *џреће лице* није *лице*, већ глаголски облик са функцијом да изрази *не-лице* (*non-personne*). Тако су 1. и 2. лице, као чланови *односа личности* или *корелације џерсоналности* (*la corrélation de personnalité*), супротстављени трећем, које нема обележја лица и представља немаркирани члан *корелације лица* или, како то истиче П. Шародо, прва два лица — актери у комуникативној ситуацији — припадају инстанци *ин-*

терлокуције (l'instance de l'*interlocution*), док је треће део инстанце *делокуције* (l'instance de la *délocution*) (CHARAUDEAU 1992: 120–121). Опозиција између њих ипак није тако радикална каквом је сматра Е. Бенвенист, тврди Ж. Сервони (1987: 29–30): за разлику од прва два лица, која су истовремено и актери интерлокуције и лица о којима се говори (лица са активном и пасивном улогом у чину комуникације), 3. лице је само лице о коме се говори (лице са искључиво пасивном улогом). А управо то Ж. Сервони види као њихово заједничко обележје: сва три лица служе као предмет о којем се говори. И. Клајн је мишљења да Е. Бенвенист „можда претерује кад га назива *не-лице*” (2000: 92), а Н. Ђокић примећује да оно „замењује одсутност лица са лицем које није присутно” и констатује да то што је лице одсутно из дијалога не значи да оно и не постоји (2000: 548). Треће лице је присутно у говорном чину јер се о њему говори, па је на тај начин, истиче Н. Ђокић, и оно, као и прво и друго, део интерлокуције. А тиме што је у говор укључено као „треће” лице, оно без сумње улази у систем говорних лица (СТЕВОВИЋ 1973: 28). Са таквим ставом слаже се и немачки лингвиста Х. Вајнрих (1989: 58), који у трећем лицу види све оно (лица и предмети) што у ситуацији дијалога окружује прво и друго лице. Оно је, према томе, саставни елемент акта комуникације, а није ни говорник ни саговорник. Намеће се, дакле, закључак да је Бенвенистов термин *non-personne* прихватљив само у оквиру конкретне говорне ситуације.

Личне заменице — ознаке лица⁶

Заменички облици у једнини

Заменичке облике за 1. и 2. лице и заменице *se* и *soi* Ж. Моање терминолошки раздваја од заменица за 3. лице и именује их као *des personnels purs*; дефинише их као заменице које упућују на лица само према њиховом рангу у систему интерлокуције (MOIGNET 1965: 18, 33–34). Облике за 3. лице назива *des personnels de rappel mémoriel* (MOIGNET 1965: 33–34) или *des pronoms représentants*, а они, објашњава даље овај аутор, упућују на не-присутна, али раније споменута лица у говорном чину, или пак најављују лица (MOIGNET 1976: 36). Како 3. лице непосредно упућује на познато лице или предмет, оно је, истиче А. Белић (1998: 53), повезано са демонстративним и анафорским заменицама; како упућује на одсутно лице у комуникативној активности, оно се супротставља првом и другом као учесницима у говору и то је опозиција која спаја 3. лице са 1. и 2. у систему. М. Пешикан наглашава да код заменица за 1. и 2. лице управо то непосредно, деиктичко указивање на учеснике у говору чини да су оне истог смисла и да међу њима постоји паралелизам, док је заменица за 3. лице неприменљива на

⁶ Више о личним заменицама у француском и српском језику в. Станковић 2011.

говорна лица, а деиктичка функција за њу је периферна и спорадична; због тога, сматра овај аутор, „личне заменице представљају доста хетерогену групу” (ПЕШИКАН 1967: 251). На ту разлику између заменица за 1. и 2. лице, с једне, и заменице за 3. лице, с друге стране, Ф. Брино и Ш. Брино (1937: 367) гледају као на природну разлику: док је значење првих јасно и очигледно из саме ситуације, тј. из разговора, облик за 3. лице указује на претходно поменуто именицу, па стога овај облик заиста представља заменицу према традиционалној дефиницији⁷. Ф. Брино из категорије *représentants* (термин који предлаже уместо *pronoms*) издваја заменице 1. и 2. лица, јер само оне могу бити субјекти у реченици с глаголом у првом, односно у другом лицу, будући да говорник себе не означава именицом или синтагмом, и назива их *nominaux* (BRUNOT 1965: 175). Тиме их одваја од заменице 3. лица која је, по њему, прави *représentant*, или *un parfait représentant* према Ж. и Р. Ле Бидоа (1968: 516), који истичу да овај облик, осим ознаке лица, носи и ознаку рода и броја. Из истих разлога, а говорећи о појму супституције код заменица, И. Клајн раздваја заменице 1. и 2. лица, као несупституентну категорију, од заменице 3. лица која је „по правилу supstituent, јер је најчешће i anaforična” (1976: 555).

Изузев наведених дистинкција, још неколико заједничких особина 1. и 2. лица раздвајају ова два лица од трећег. Према Е. Бенвенисту (1966: 230–232), посебно се издвајају:

- а) *специфична јединственост* (*l'unicité spécifique*) — у интерлокутивној ситуацији постоји само једно *ja* и једно *toi*⁸. Трећих лица може бити безброј;
- б) *узајамна заменивост* — *ja* и *toi* су инверзибилни (*inversibles*). У алокуцији, *ja* је за саговорника *toi* када *toi* узме реч и постане *ja*. Инверзибилност је неостварљива у односу *je/je-ill/on*, јер ова карактеристика подразумева да су оба учесника дијалога присутна;
- в) за 1. и 2. лице везује се и *однос* или *корелација субјективности* (*la corrélation de subjectivité*). Субјективност овде подразумева способност говорника да у говорној ситуацији себе постави као субјекат. Ова опозиција подразумева супротност лица *ja* као субјективног према лицу *toi* као несубјективном. Говорник, дакле, у дискурсу упућује на себе као на *ja*, које је унутар исказа, и поставља друго лице које је спољашње у односу на *ja*;
- г) из њихове поларности произлази и чињеница да је *ja* увек *транцендентно* (*transcendant*) у односу на *toi*. Свако *ja* има одјек у неком *toi* које се оном *ja* обраћа са *toi*. *Ja* и *toi*, без којих не постоји однос интерлокуције, не могу се стога замислити један без другог, што, наглашава Е. Бенвенист (1966: 260), под-

⁷ „Celui-ci est vraiment un *pronom*, suivant la définition traditionnelle des grammairiens” (BRUNOT, BRUNEAU 1937: 367).

⁸ Ово обележје се, ипак, делимично односи на друго лице јер различите поруке могу бити упућене различитим примаоцима.

разумева да су *комплементарни* према опозицији *унутрашње/ спољашње* и истовремено *реверзбилни*.

Наведеним особинама могу се додати и следеће:

- а) способност *упућивања на жива бића*, изузев при персонификацији; 1. и 2. лице су увек људи, присутна и позната лица и актери у интерлокутивној ситуацији, јер „*samo u pjesništvu, u proizvodima fantazije govore i životinje, i predmeti, i pojave*” (BRABEC, HRASTE i dr. 1952: 78). Из тог разлога ове заменице немају посебне ознаке за род. За разлику од њих, заменица за 3. лице може упућивати на особу, али и на предмет и појам; ово лице може бити одсутно у говорном чину, па зато заменице за 3. лице имају граматичку трородност (особина која их опет приближава демонстративним и анафорским заменицама). Док улоге 1. и 2. лица могу да узму само људи, тј. бића са својством говора, што проистиче из ситуације дијалога, 3. лицу је непознато такво ограничење, објашњава Х. Вајнрих (1989: 76) и наглашава да дистинкција између три улоге у комуникацији представља исто тако лингвистичку основу за дистинкцију између људи и ствари;
- б) у 1. и 2. лицу *субјекат* може бити само лична заменица, што произлази из претходних особина, и он увек означава одређена лица. Субјекат 3. лица може бити било именица било заменица⁹ и може бити одређен или неодређен. Заправо, како констатује Ж. Моање (1965: 13–15, 28), заменички облици за 1. и 2. лице употребљавају се уместо именице у условима у којима се ова показује као неподесна, а то је њена природна немогућност да припада 1. и 2. лицу. Облик за 3. лице појављује се у ситуацији када је именица стилски, а не лингвистички неодговарајућа (будући да је она сама у 3. лицу), односно, када је из практичних разлога не треба понављати.¹⁰

⁹ Именску групу која упућује на треће лице, како то објашњавају П. Пипер, И. Антонић и др. (2005: 594–595), могу да образују именица или именички употребљена реч у номинативу, са глаголским обликом трећег лица (нпр. *Јован чийа. Она је уморна од њуја.*). Именица у вокативу формира конструкцију с личним глаголским обликом другог лица (нпр. *Чийај, Јоване!*). Сам именички облик не може реферисати о првом лицу, нити се може налазити у конструкцији с личним глаголским обликом у првом лицу (нпр. **Студенћ чекам. *Студенћи чекамо*). Међутим, конструкције са именским изразом у номинативу и са личним глаголским обликом првог, односно другог лица, могуће су, с тим што је неопходна заменица за прво, односно друго лице испред именског израза употребљеног апозитивно (нпр. *Ви, студенћи Београдског универзитетја, одлучили сте следеће.*).

¹⁰ Ж. Моање (1965: 14, 27–29, 150–154) наглашава да у том погледу из групе заменица за треће лице ипак иступају следећи облици:

Заменички облици у множини

Како се значења лица остварују заједно са значењима граматичког броја, сингуларски заменички облици имају и паралелне плуралске облике. Многи лингвисти истичу да плуралски облици личних заменица не представљају праву множину одговарајућих сингуларских лица, као и да не обухватају само плурализацију. У 1. лицу класична плурализација није могућа, али у 2. и 3. јесте. Х. Вајнрих говори о двојној опозицији у броју између једине и множине и дефинише је на тај начин што једнина представља скуп (елемената), а множина означава елементе (једног скупа). Према томе, закључује овај лингвист, семантичка црта једине огледа се у *скупу*, а множине — у *дисјункцији*.¹¹

Прво лице множине не представља множину говорних лица, већ скуп састављен од једног говорног лица и једне или више особа, или, према К. Сандфелду (1928: 31), у извесним случајевима оно може да обухвата говорно лице и друга жива бића или чак предмете. Оно, дакле, подразумева укључивање говорног лица у групу других лица (GREVISSE 1993: 961; DUBOIS, LAGANE 1973: 88; RIEGEL, PELLAT et al. 1994: 363), или пак, како наводе Р. Л. Вагнер и Ж. Пеншон (1991: 177), *ми* је исто што и *ја*, и уз то друге особе које *ја* укључује у свој говор. То није множење идентичних предмета, није помножено *ја*, већ проширено *ја*, истиче Е. Бенвенист (1966: 233–236) и објашњава да код заменица (и глагола) множина значи неограниченост, а не умножавање; због тога 1. и 2. лице у једини овај лингвиста назива *personne stricte*, а у множини *personne*

а) *il* који се, осим што означава треће лице и детерминисаног вршиоца радње (*Il parle*), одликује и својством да значи искључиво трећи ранг, тј. треће лице глаголске промене са униперсоналним глаголима (*Il pleut.*). Због тога ово *il* не може бити употребљено уместо именичког субјекта;

б) *se* и *soi* који се употребљавају у ситуацијама када је именица неприкладна. Наиме, објашњава француски лингвист, *se* је из серије *me, te*, што значи да има исте функционалне могућности; као рефлексивна заменица (*un réfléchi*) означава пасивност субјекта (у трећем лицу) у радњи обележеној глаголом. Овај заменички облик означава само трећи ранг у систему интерлокуције, не детерминише лице, и не разликује род и број. *Soi* — из серије *moi, toi, lui* — предикативна је заменица трећег недетерминисаног лица са ознаком *живо*; односи се на недетерминисаног вршиоца радње, без ознаке за род и број, и представља, у ствари, предикативну форму која одговара непредикативној заменици у функцији субјекта *on*.

¹¹ „Il existe une opposition binaire de nombre entre singulier et pluriel qui se définit ainsi: le singulier désigne un ensemble (d'éléments), le pluriel désigne des éléments (d'un ensemble). Nous avons décrit la signification du singulier avec le trait sémantique «RÉUNION», celle du pluriel avec le trait sémantique «DISJONCTION»» (WEINRICH 1989: 76).

*amplifiée*¹². Како *nous* није исто што и неколико *moi*, А. Мартине (1979: 52, 55) констатује да га је тешко идентификовати као 1. лице, те га назива четвртим лицем (*une quatrième personne, personnel 4*). У заменичком облику *nous* О. Јесперсен (1971: 264) види нејасну реч којом се не прецизирају лица која говорник укључује у исказ, те се понекад јавља потреба да она буде допуњена (*Nous, les médecins; Nous qui sommes bien élevés; Nous, les citoyens*). *Nous/Mi* има инклузивну и ексклузивну форму, у зависности од тога да ли укључује или искључује *vous/vi* (DUBOIS, GIACOMO et al. 1994: 356); односно, инклузивно је оно које подразумева говорника, слушаоца и друге, а ексклузивно обухвата говорника и друге, али не слушаоца (KRISTAL 1988: 142). Е. Бенвенист (1966: 234) подвлачи да две плурализације 1. лица једнине спајају супротстављене елементе двеју корелација (корелације субјективности и корелације персоналности) и да се у сваком од њих наглашава једно лице: *ми* у инклузивном (*ja + ми*), *ja* у ексклузивном облику (*ja + он*). А како је у еквиваленту *ja + ми* истакнуто *ми*, он представља варијанту 2. лица (MARTINE 1987: 213). Будући да заменички облик 1. лица множине значи *ja + ми* или *ja + он*, односно *нас двоје*, а заменица 2. лица значи *ми + он*, односно *вас двоје* (дакле, два лица чине или 1. или 2. лице), како то каже А. Белић (1932: 31–33), ради се о дуалу личних заменица као врсти синдетског дуала.

У већини језика ово појмовно разграничење инклузивног и ексклузивног облика множине није присутно, те се заменицом *ми* исказују оба значења, а тумачење је условљено контекстом (BUGARSKI 1996: 151). У америчким и неким другим језицима, типолошки другачијим од индоевропских, инклузивни облик се схвата као 4. лице и као подврста уобичајеног (ексклузивног) облика 1. лица множине (BRONDAL 1943: 99). Поједини језици (нпр. маорски), истиче Л. Тенијер (1959: 123), изузев опозиције инклузивни/ексклузивни облик, познају такође дуалску и плуралску форму заменице 1. лица, па се у њима разликују дуалска инклузивна (*ми = ja + ми*) и дуалска ексклузивна форма (*ми = ja + он/она*), као и плуралски инклузивни (*ми = ja + ви*) и плуралски ексклузивни облик (*ми = ja + они/оне*). Тенијер даље наводи да је дистинкција између инклузивног и ексклузивног облика, забележена у многим егзотичним језицима Африке, Азије, Океаније и Америке, али и у неким језицима на Кавказу, природни феномен чији се трагови сусрећу и у Европи, тачније — у романским језицима. Такви су у француском изрази *nous autres* (што значи *nous* искључујући *vous*) и *vous autres* (што значи *vous* искључујући *nous*),

¹² Слично Е. Бенвенисту, у систему интерлокуције, тј. у систему личних заменица, Ж. Моање (1965: 33–34) називом *personnels purs* обухвата *personnes simples* и *personnes doubles*. Прве подразумевају наглашене и ненаглашене облике заменица 1. и 2. лица сингулара, као и повратне заменице; другу групу чине облици заменица 1. и 2. лица плурала. Наглашени и ненаглашени облици заменица 3. лица сингулара и плурала садржани су код овог аутора у серији *personnels de rappel mémoriel*, оној која стоји наспрот *personnels purs*.

у којима је *autres* ексклузивна ознака; затим, италијански еквиваленти *noialtri* и *voialtri*, који показују виши степен аглутинације од француских облика; у шпанском језику су *nosotros* и *vosotros* у том правцу отишли најдаље — не само да се пишу као једна реч, већ су и из употребе у потпуности истиснули *nos* и *vos*, док је *otros* изгубило етимолошку вредност ексклузивне ознаке (TESNIÈRE 1959: 124).

Друго лице множине подразумева обраћање неколицини особа и оно искључује говорника. М. Гревис (1993: 963) дефинише 2. лице као мноштво саговорника или групу лица којој саговорник припада, при чему је, истичу М. Ригел, Ж.-К. Пела и др. (1994: 363), искључено лице које говори. Ж. Дибоа и Р. Лаган (1973: 88) наводе да оно указује на особу којој је говор упућен, а која је придружена једној или више особа. За Р. Л. Вагнера и Ж. Пеншон (1991: 177), *vi* је исто што и *īi*, и уз то друге особе које *ja* укључује у свој говор. Када се *vi* односи на два или више прималаца поруке, тј. присутних саговорника, ради се о правом плуралу (КЛАЈН 2000: 100), односно — о инклузивно употребљеном другом лицу (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 594). Оно је употребљено ексклузивно када се односи на групу особа међу којима је саговорник (или више саговорника) са неким трећим лицем (или лицима). Према гледишту О. Јесперсена (1971: 265), множина 2. лица је обична (*un pluriel normal*) када *vi* обухвата *īi* + *друго īi* + *īреће лице...*, а приближна је (*un pluriel d'approximation*) када *vi* подразумева *īi* + *једно или више лица*. За А. Мартинеа, *vous* представља 5. лице (*une cinquième personne, personnel 5*) (MARTINET 1979: 52, 55).

Треће лице множине указује на групу лица или ствари о којима је реч (GREVISSE 1993: 964). Обележено је као *негаīивно*, што значи да не укључује учеснике у комуникацији, па сходно томе заменица 3. лица множине увек представља збир трећих лица једине, тј. прави плурал. Ово лице А. Мартине (1979: 56) означава као *īреће лице* + *īлурал* (*troisième personne + pluriel*). То је *не-лице* (*la non-personne*) које је својим изразом проширено и неограничено и које, како каже Е. Бенвенист, изражава неодређени скуп безличних бића („l'ensemble indéfini des êtres non-personnels”), и управо због тога што је *не-лице*, прихвата праву множину (BENVENISTE 1966: 235–236).

Закључак

Лице које означавају личне заменице и у француском и у српском језику јесте граматичко лице које дефинише комуникативну улогу учесника у говорној ситуацији и његов ранг у тренутку реализације говорног догађаја. Као ознаке лингвистичке категорије лица, личне заменице изражавају опозицију 1, 2. и 3. лица. Из дефиниције граматичког лица као лица везаног за предмет говора произлази да заменички облици за 1. и 2. лице (*je/ja, tu/īi*) означавају актере интерлокуције и лица о којима се го-

вори, док се заменица за 3. лице (*il, elle/он, она, оно*) односи само на лице о којем се говори. Изузев наведене дистинкције (упућивање на учеснике/одсутно лице у комуникативној активности), још неколико особина заменица за 1. и 2. лице раздваја ова два облика од заменице за 3. лице, а то су: специфична јединственост, инверзибилност, корелација персоналности и корелација субјективности, упућивање на жива бића и др. Како се значења лица остварују заједно са значењима граматичког броја, заменички облици у једнини имају и паралелне облике у множини (*nous/ми; vous/ви; ils, elles/они, оне, она*), међутим сви они не представљају праве плуралске еквиваленте одговарајућих сингуларских облика и не обухватају само праву плурализацију.

Цитирана литература

- БЕЛИЋ, Александар. *О двојини у словенским језицима*. Београд: Српска краљевска академија, 1932.
- БЕЛИЋ, Александар. *Општа лингвистика: о језичкој природи и језичком развоју*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Типови и врсте речи.” *Јужнословенски филолог* L (1994): 117–128.
- ЂОКИЋ, Нада. „О неким особеностима личних заменица у француском и у српском језику.” *Српски језик* V/1–2 (2000): 537–554.
- КЛАЈН, Иван. *Лингвистичке студије*. Београд: Партедон, 2000.
- ПЕШИКАН, Митар. „О систему заменичких речи.” *Наш језик* XVI/4 (1967): 245–267.
- ПИПЕР, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: општа реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- СТАНКОВИЋ, Селена. *Систем заменица у француском и српском језику* (необјављена докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Одсек за романистику, 2011.
- СТЕВОВИЋ, Игрутин. *Функционална граматика српскохрватског језика: основи*. Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, 1960.
- СТЕВОВИЋ, Игрутин. „Систем заменичких речи у српскохрватском језику.” *Књижевност и језик* XX/1 (1973): 27–42.

BENVENISTE, Émile. *Problèmes de linguistique générale I*. Paris: Éditions Gallimard, 1966.

- BENVENIST, Emil. *Problemi opšte lingvistike*. Prevod i pogovor Sreten Marić. Beograd: Nolit, 1975.
- BRABEC, Ivan i Mate Hraste, Sreten Živković. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga”, 1952.
- BRØNDAL, Viggo. *Essais de linguistique générale*. Copenhague: Ejnar Munksgaard, 1943.
- BRUNOT, Ferdinand. *La pensée et la langue: méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*. Paris: Masson et Cie, Éditeurs, 1965.
- BRUNOT, Ferdinand et Charles BRUNEAU. *Précis de grammaire historique de la langue française*. Paris: Masson et Cie, Éditeurs, 1937.
- BUGARSKI, Ranko. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa, XX vek, 1996.
- CERVONI, Jean. *L'Énonciation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1987.
- CHARAUDEAU, Patrick. *Grammaire du Sens et de l'Expression*. Paris: Hachette, 1992.
- DUBOIS, Jean et Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Sous la direction de Jean Dubois. Paris: Larousse, 1994.
- DUBOIS, Jean et René LAGANE. *La Nouvelle grammaire du français*. Paris: Librairie Larousse, 1973.
- GREVISSE, Maurice. *Le bon usage: Grammaire française*. Refondu par André Goosse. Treizième édition revue. Paris: Éditions Duculot, 1993.
- JAKOBSON, Roman. *Essais de linguistique générale*. Traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet. Paris: Les Éditions de Minuit, 1963.
- JESPERSEN, Otto. *La philosophie de la grammaire*. Traduit de l'anglais par Anne-Marie Léonard. Préface d'Antoine Culioli. Paris: Les Éditions de Minuit, 1971.
- KLAJN, Ivan. „O zamenicama i pojmu zamenjivanja.” *Anali Filološkog fakulteta XII*. Beograd: Beogradski univerzitet (1976): 547–564.
- KLAJN, Ivan. *O funkciji i prirodni zamenica*. Knj. 7. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija, 1985.
- KRISTAL, Dejvid. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Predgovor Ranko Bugarski. Preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec. Beograd: Nolit, 1988.
- LE BIDOIS, Georges et Robert. *Syntaxe du français moderne: Ses fondements historiques et psychologiques*. Tome premier. Paris: Éditions A. et J. Picard, 1968.
- MARTINE, Andre. *Indoevropski jezik i „Indoevropljani”*. Prevela s francuskog Jasmina Grković. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1987.

- MARTINET, André. *Grammaire fonctionnelle du français*. Sous la direction d'André Martinet. Paris: Crédif, Didier, 1979.
- MOIGNET, Gérard. *Le pronom personnel français: Essai de psychosystématique historique*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1965.
- MOIGNET, Gérard. *Grammaire de l'ancien français. Morphologie – Syntaxe*. Paris: Éditions Klincksieck, 1976.
- MRAZOVIĆ, Pavica i Zora Vukadinović. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest, 1990.
- REY, Alain. *Dictionnaire historique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1998.
- RIEGEL, Martin, Jean-Christophe Pellat, René Rioul. *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France, 1994.
- SANDFELD, Kr.. *Syntaxe du français contemporain I: Les pronoms*. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1928.
- TESNIÈRE, Lucien. *Éléments de syntaxe structurale*. Préface de Jean Fourquet. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1959.
- WAGNER, Robert-Léon et Jacqueline Pinchon. *Grammaire du Français classique et moderne*. Paris: Hachette, 1991.
- WEINRICH, Harald. *Grammaire textuelle du français*. Traduit par G. Dalgalian et D. Malbert. Paris: Les Éditions Didier, 1989.

Selena M. Stanković

PERSONNE EN TANT QUE CATÉGORIE GRAMMATICALE DES PRONOMS PERSONNELS EN FRANÇAIS ET EN SERBE

Résumé

La catégorie grammaticale de la personne représente un trait essentiel et distinctif des pronoms personnels en français aussi bien qu'en serbe. La personne désignée par ces pronoms est la personne grammaticale qui détermine le rôle communicatif du participant à la situation de communication et son rang dans le moment de la réalisation de la communication. Comme indices de la catégorie linguistique de la personne, les pronoms personnels expriment l'opposition entre les 1re, 2e et 3e personnes. Ce qui provient de la définition de la personne grammaticale en tant que personne associée à l'objet de l'énoncé, c'est le fait que les formes pronominales des 1re et 2e personnes (*je/ja; tu/ti*) indiquent les acteurs de la communication ainsi que les personnes dont on

parle, alors que le pronom de la 3e personne (*il, elle/on, ona, ono*) ne désigne que la personne dont on parle. Excepté la distinction mentionnée (le renvoi aux participants / à la personne absente de l'acte de communication), on remarque encore quelques caractéristiques communes des pronoms des 1re et 2e personnes qui séparent ces deux formes de celle de la 3e personne : unicité spécifique, nature inversible, corrélation de personnalité, corrélation de subjectivité, renvoi à des êtres humains etc. Étant donné que des sens des personnes et ceux du nombre grammatical se réalisent simultanément, les formes pronominales du singulier ont des formes parallèles du pluriel (*nous/mi; vous/vi; ils, elles/oni, one, ona*) dont toutes ne représentent pas de vrais équivalents du pluriel des formes du singulier et n'impliquent pas seulement de simple pluralisation.

Mots-clés: catégorie grammaticale de la personne, pronoms personnels, langue française, langue serbe, acte de communication